

ЉУБИША ДЕСПОТОВИЋ
ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТУДИЈЕ - БЕОГРАД
АЛЕКСАНДАР ГАЈИЋ
ИНСТИТУТ ЗА ЕВРОПСКЕ СТУДИЈЕ - БЕОГРАД

ПЕРСПЕКТИВЕ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ У ПОСТВЕСТФАЛСКОМ ПОРЕТКУ¹

Сажетак: *Расправе о историји и теорији државе у последњем периоду усмерене су на проучавање растакања вестфалског, државоцентричног поретка Модерне који је почео да се одвија крајем 20. века. Национална држава, државне институције и њихово функционисање су пре свега угрожене последицама процеса глобализације које се одвијају кроз наметање читавог низа мера неолибералне политике. Њима се оспоравају државни суверенитет, јавне политике, економска одрживост и угоржава базична сигурност те идентитетска и социјална политика. У раду се анализира глобална моћ и њени актери који подупиру овакву погубну политику, а затим и могућност контрамера које је неопходно извршити како би се извела успешна ревитализација капацитета националне државе.*

Кључне речи: *држава, вестфалски поредак, глобализација, суверенитет, недржавни субјекти, мултинационалне корпорације*

У оквиру бројних полемика о историји и теорији државе највеће дилеме односиле су се на временско одређивање њеног настанка на крају средњег века, у смислу изградње оног типа политичке организације који је у функционалном смислу претеча савремене државе као јасно дефинисаног политичко-правног ентитета (види у: Винсент, 2009: 26). Док су расправе у овој дисциплинарној равни још увек биле у току, отворен је читав низ нових теоријских питања. Њихов је фокус био усмерен на проучавање растакања вестфалског, државоцентричног поретка Модерне који је почео да се одвија крајем 20. века. Све то је отворило нове расправе о будућности, то јест о одрживости класичне модерне државе у савременом свету. Циљ нашег рада због тога тежи да опише процесе разградње модерног државоцентричног поретка који се реализују планским и синхронизованим активностима који се одражавају и на унутардржавно урушавање политичких и правних институција. Иако се током двадесетог века фокус интересовања политичке науке померио са државе на неке друге политиколошке теме као што су теорије интересних група, истраживања политичког понашања, новог полиархијског плурализма, теорије друштвених покрета, цивилног друштва и сличног, централне теоријске расправе у последње две деценије поново су вратиле интересовање политиколога за базичне проблеме државе, њен положај, функције и као и динамику промена са којима се она суочава. Постоје бројни разлози за

---

¹ Рад је настао у оквиру пројеката 179014 и 179009 које финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

овакво преусмеравање политиколошког интересовања као што су: јачање етнонационализма у Европи током југословенске и совјетске дисолуције и настајања нових малих држава и њима својствених, синтетичких националних идентитета, затим симултано интензивирање како процеса регионализације тако и супранационалог повезивања, попут европских интеграција. Свакако, ту су, као "неизбежни", свеприсутни процеси глобализације са својим космополитским идејним исходштима који су тако замишљени да оправдају стварање поретка тзв. пост-државности и успон новог институционализма (Павловић, 2008:10).

Без намере да се у раду детаљно бавимо ретроспективним историјским пресеком доктринарног разумевања природе и карактера модерне државе, неопходно је, ипак, поновити неколико кључних теоријских места науке о политици који су неопходни за разумевање правца еволуирања класичне модерне државе у савременом поствестфалском свету. На тај начин у кратком луку обухватићемо теоријска одређења модерних концепција државности чији актуелни статус имамо намеру да преиспитујемо. Први у том низу нововековних политиколошких мислилаца је свакако Николо Макијавели. Он је своје виђење државе усмеравао на њену самосталну *политичку моћ* мимо везе са моралним и духовним димензијама друштва и појединаца који у њему живе. Други значајан политички мислилац у тој епохи је Жан Боден са својим *концептом суверености* као једним од најважнијих својстава који се везују за државу. Том низу припада и Томас Хобс који је отворио питање концепта *државе сигурности* који ће касније, током модерне епохе, све више добијати на значају, као и Џон Лок који поставља темеље *модерне конституционализације државе* и грађанског друштва као неизбежног корелата држави. Надаље, не треба заборавити ни Жан Жак Русоа и Хегела, при чему је први инсистирао на концепту *опште воље* и залагању за непосредну демократију, а други на *умском поретку* државе која својом унутрашњом логиком треба да превлада све видове партикуларности и егоизма који постоје унутар грађанског друштва, а која историјски тежи да се оствари као алтруистички поредак заокружен у својој правној и политичкој универзалности. Свој теоријски допринос дао је и Карл Маркс са својим маркирањем *класног карактера* државе и анализом доминације партикуларних интереса владајућих класа и група над целим друштвеним животом, као и Мак Вебер који државу видео као *политичку организацију* са карактером *јавне установе*, са бирократијом као њеним суштинским обележјем и ексклузивним правом на легитимну примену силе. Не треба previdети ни допринос Алексиса Де Токвила. Његова политичка мисао изнијансирано указује на значај државе и то најмање у неколико битних политичких поља: у *теорији демократије*, у *теорији цивилног друштва* и *политичке културе* као и на *пољу транзиције из старог ауторитарног поретка у поредак демократског друштва* (Павловић, 2008:13).

Без обзира на коју традицију дефинисања државе и њених главних одлика да се ослонимо, најмањи заједнички именитељ свих њих подразумевао би да модерна политичка заједница мора да буде у стању да испуни најмање три битне функције да бисмо је могли сматрати

државом. **Прва функција односила би се на омогућавање унутрашње и спољне безбедности јавног поретка и самих грађана. Друга функција тичала би се обезбеђења неопходног степена легитимног и функционалног представљања, док би трећу улогу државе представљало обезбеђење економске функционалности, односно омогућавање довољног нивоа благостања својих грађана (редистрибуција довољног броја добара и услуга грађанима).** Да би се ове три основне функције могле успешно реализовати, неопходно је да држава испуни шест битних предуслова:

- јасна територијална одређеност као један извор суверености и законски неограничена власт унутар уставно дефинисане територијалности
- транспарентан и гарантован сет уставних принципа и правила као и јасно диференциран национални идентитет
- гарантован корпус униформних права и слобода грађана
- директан и непосредован (без других посредујућих заједница) однос грађана са државом и државним институцијама
- јасно дефинисан корпус тзв. "једног народа" и већинског представљања и одлучивања.
- у случају сложених држава и равноправност федералних јединица (види: Стојановић, Ђурић, 2012: 30)

На овим основама концептуализована модерна држава у савременим условима је знатној мери доведена у дубоку кризу. Процеси глобализације са својим последицама (десуверенизација, детериторизација, деиндустријализација, деинституционализација, делегитимизација, пауперизација, разарање идентитета и слично) изазвали су радикално угрожавање суштинске улоге државе као и редукацију њене самосталности. Поједине одлике класичне државе постају све споредније, док њене бројне функције почињу да одумиру. Бројност становништва, јачина војне снаге, национални морал, национални карактер и идеали који представљали главну кохезивну снагу политичког организовања такође су у опадању. На просторима националних, вестфалских држава ствара се плуралитет нових, колективних ентитета различитих нивоа и опсега, често измењене природе, који су идеална подлога за даља преобликовања силом глобализацијских процеса и интересних уплива. Националне државе данас нису ни једини а поготово не главни носиоци моћи у свету. Настају и развијају се бројни алтернативни политички субјекти (удружења, невладине организације, међународне корпорације, политички покрети од регионалних до међурдржавних) који са својим посебностима у дефинисању својих интереса (из корена другачијих него што су то „национални интереси“ држава поимани у димезијама имеђу националне безбедности и друштвено економског прогреса) имају и посебне механизме деловања зарад постизања циљева због којих су основани. „Проблематизују се, такође, и питања једнакости националног и државног интереса у оним државама у којима ничу алтернативни идентитети, као нпр. у мултинационалним државама, често поред или мимо донедавно непорецивог и пресудног одређења модерне државе као крајњег политичког арбитра и на унутрашњем и на спољном плану.... Суверена

држава престаје, дакле, да буде једини носилац права и обавеза у међународној стварности и у међународном праву, а у исто време, многи ограничавајући фактори живота унутар међународног система, они који су и раније стварно деловали постају све јачи...“ (Гајић, 2012:49-50). Модерној националној држави *оспорава се суверенитет, територија, идентитет, институционална способност, безбедносна функција, економски поредак, и егзистенцијални оквир грађана.*

Полазиште заговорника глобализма лежи у ставу како је концепт националне државе историјских превазиђен и да га због тога треба заменити новим видовима транснационалних и регионалних асоцијација. Национална држава посматра се се као главна сметња интензивирању глобализације и јачању финансијских, медијских, информационих и других тржишта као битних сегмената јединственог глобалног поретка. И научној и широј политичкој јавности наметнуто је мишљење како је национална држава за велике проблеме сувише мала, а за мале опет велика. При томе се не указује да и велике и мале проблеме пре и изнад свега узрокују управо транснационалне и регионалне структуре са својим делатностима пред којима је великим делом устукнула национална држава.

На тај начин је отворен проблем тзв. *кризе управљања националном државом*, а све са циљем да би се створио простор за утицај и деловање нових транснационалних структура. Ове структуре су свесно глобализовале перцепцију неких од иначе већ дуго времена присутних међународних проблема (тероризма, организованог криминала, климатских промена, економске и финансијске кризе и сличног). "Данас државе мање доносе правила игре, а више их поштују. Оне спроводе одлуке међународних организација. Готово иста ствар се може прочитати на два различита начина, Први је Гиденсов став, по којем "грађани увиђају да политичари имају ограничену моћ при решавању проблема и као резултат тога губе веру у постојеће системе владавине." Други је став М. Печујлића по коме, "влада више не осећају одговорност према грађанима већ искључиво према наднационалним организацијама." Ауторитет државе се растаче и претаче у нове форме друштвених организација као наднационалних творевина." (Орловић, 2008:109)

Растакањем њихових институционалних облика, националне државе су доведене у позицију осујећености ефикасног деловања а понекад и потпуне блокаде њихових капацитета да решавају проблеме на сопственој територији. Појачани изазови у међународном животу - попут неконтролисане миграције становништва, продубљивања јаза између богатих и сиромашних, ограничености енергетских ресурса, еколошких проблема (глобалне климатске промене, ширење озонских рупа, дефицит пијаће воде, уништавање екосистема), претњи организованог криминала и међународног тероризма - којима већина «онемоћалих држава» нису у стању да се супротставе што због својих «еродираних» капацитета, а што због снаге претњи са којима се суочавају, додатно утичу на пад угледа државе. Овакве околности имале су за последицу тзв. делегитимацију како

националних институција тако и политичких елита које у новонасталим околностима нису биле способне да преко разорених институција одговоре потреби решавања нагомиланих егзистенцијалних проблема својих грађана. Велико незадовољство становништва преусмеравано је од стране модератора глобализацијских токова у правцу даљег притиска на национални ниво власти, а све зарад обесмишљавања државних институција и некритичког прихватања нових решења која су долазила из поља деловања међународних и транснационалних организација. Све то рађено је под параваном наводног грађења нација и држава. "Други спољни извор потражње за институцијама је политичка власт коју директно врше земље или конзорцијуми земаља као окупационе власти или у снажној непосредној спрези са локалном владом. Ово називамо "грађењем нације" (види: Фукујама, 2007: 49). Општа дезоријентација грађана вешто је коришћена за даљу девалвацију свега што је национално јер се у стварности заиста видљива велика криза функционисања институција националне државе. Пораст неповерења и незадовољства је представљао најочигледнији показатељ новог односа људи према својој матичној држави. У најочигледнијем облику ово неповерење се огледа у све мањој спремности грађана да се боре и жртвују за своју матичну државу. Због тога су државе, једна за другом, биле принуђене да укину ошту војну обавезу правдајући се потребама професионализације војске, као и економским и функционалним разлозима. (Кревелд, 2012: 398)

Национална политичка елита, компромитована у очима јавности, почела је све више и све учесталије да губи свој изборни легитимитет, пошто у условима разорених државних институционалних капацитета није била у могућности да ефективно испуни своја предизборна осећања као ни планове које су дефинисани у оквиру јавних политика као обавезујућих оквира политичког деловања. Продужено је са убрзаним круњењем легитимацијског основа политичке власти и са паралелним отварањем простора (а услед нарасталих потреба становништва) да се новонастали институционални вакуум превлада уз помоћ појачаног интервенционизма међународних организација које су биле део нових глобалних структура моћи. То је особито видљиво на пољу економско-финансијских трансакција. О томе М. Цирн недвосмислено сведочи: "Финансијска тржишта се денационализују темпом који одузима дах и већ дуже време су изван државне контроле. (...) Неразумно је и неморално да спекулације са милијардама долара дневно могу да избаце из колосека живота милиона људи и да их сукобе са државама које заступају интересе становништва." (Цирн, 2003: 9) "И тако се наставља вртешка, позната и под називом "казино капитализам". Њу је под контролом, ако је контроле уопште и било, држао само ММФ, који је и сам недржавни актер." (Кревелд, 2012: 379)

У оквирима надирућих таласа савремене глобализације одвијали су се и процеси угрожавања *безбедносне функције државе*. Још од времена Томаса Хобса безбедносна функција државе истицана је у први план, уз изношење става да држава која није у стању да заштити своје грађане губи основни разлог свога постојања, односно да се у том случају држави отказује послушност. "Пружање безбедности - које је барем од Томаса Хобса

сматрано најважнијом функцијом корпорације коју називамо државом - поново ће обављати и други ентитети. Неки ће бити територијални, али не и суверени, тј. представљаће заједнице веће од државе, док други, можда и бројнији, неће бити ни територијални ни суверени" (Кревелд, 2012:393). Тако је и Адам Смит у оквиру својих разматрања истицао основне задатке конституционалне државе сматрајући да су, од три поља њених функција, питања безбедности попунила чак два поља. *Први* је заштита грађана од насиља и угрожавања од стране других држава, а *други* - заштита грађана од насиља и угрожавања унутар друштва од стране других суграђана. *Сходно оваквом ставу, а с обзиром на озбиљну кризу њеног управљања, безбедоносно поље постаје одлучујуће у будућности када говоримо о могућности опстанка националне државе.*

"Фаза латентних ризичних претњи примиче се крају. Невидљиве опасности постају видљиве." (Бек, 2001: 81) Урлих Бек је *модерно друштво* означио *ризичним друштвом* управо зато што је новонастале безбедносне ризике видео као резултат трајне неспособности држава да на квалитетан начин заштите своје грађане. Терористички акти током 2015. и 2016. године у Паризу, Ници и Бриселу суморна су потврда оваквих ставова. Такође, "све више грађана у ОЕЦД свету осећа да им је сигурност угрожена ризицима који се односе на угрожавање природних основа живота. Расте број оних којима је нанета штета услед болести изазваних утицајима животне средине (...) У складу са тим, све више људи у ОЕЦД свету се осећа несигурно због пораста криминала и због све већих ризика због угрожавања животне средине." (Цирн, 2003: 84) Додатни простор за угрожавање безбедносне функције државе створен је омогућавањем слободне конкуренције у виду увођења приватних агенција и секјурити корпорација на виталном пољу безбедности. Нагло ширење обима и врсте услуга, као и количине посла које данас обављају ове корпорације, крунски су докази колико је угрожена безбедност грађана, па и сама држава. Безбедност, та фундаментална функција без које нема озбиљног државног поретка, стављена је на располагање потпуно приватним циљевима.

Спољашња угроженост држава често је била само добар повод да се, иначе обесмишљена функција гломазних војних савеза, стално продужава и траже додатни разлози у том правцу, макар то било и потпуно у супротности са међународним правом и одлукама УН. Ово је посебно видљиво у случаја агресије НАТО пакта на Савезну Републику Југославију 1999 године. Прокламована заштитничка мисија НАТО-а над делом грађана Србије који су наводно били изложени прогону и државном терору била је оспоравана и у редовима неких чланица ЕУ. "Као што су нарочито Французи више пута изјавили, постојање НАТО-а у његовом садашњем облику је очигледно неспојиво са наставком европских интеграција у ономе што је традиционално било најважније: обезбеђивању заједничке одбране од спољње агресије." (Кревелд, 2012: 375) Велики део српске јавности такође правилно перципира ову тему као штетну по сопствене националне интересе. "Јавност у Србији нема никаквих илузија да чланство у НАТО-у не значи ништа друго до претежно преобликовање своје безбедности према њеним моћним чланицама, пре свега Сједињеним

Државама, што повлачи и излагање притисцима за придруживање њиховим војним авантурама које немају никакве везе са српском безбедношћу и њеним интересима." (Гајић, 2015: 183). У питању је типичан процес преношења суверености са националног нивоа у корист НАТО институција, о чему француски геополитичар Анри де Гросувр јасно истиче да "или је једна заједница господар својих виталних интереса, или их она поверава другој страни за коју они нису витални". (Гросувр, 2014: 7)

Глобална моћ и деловање нових глобалних актера.

Глобална моћ оличена у систему *глобалног управљања* изнедрила је низ *нових глобалних актера*. Они су преузели улогу управљања и координације од влада националних држава и пренеле га на ниво међународних институција и организација. Оваквом преузимању дела суверености изложене су не само „пропале државе“ (failed states) на периферији светског система, већ и земље тзв. језгра или унутрашњег круга најразвијенијих држава каква су европске земље. Управо Европска Унија представља прототип супранационалног вида организовања. Повећање броја нових глобалних актера у међународним односима (мултинационалних компанија, транснационалних политичких покрета и невладиних организација) и пораст њиховог утицаја, међутим, не представљају главну одлику актуелних промена. Ови нови недржавни актери - историјски изворно присутни као видови организовања предузимљивих лобија у западном свету - у мањој или већој мери постоје у међународном животу већ вековима где су иницирали прекоморска истраживања, стварали трговинске везе и били пионири класичне колонијалне политике. Њихова улога у савременој глобализацији, међутим, променила се и квантитативно и квалитативно. Поједини међу новим глобалним актерима постали су моћнији од већине модерних држава, повезујући се у једну умрежену глобалну хијерархију моћи која тежи да створи један целовити постдржавни међународни поредак. Ови актери креирају три врсте односа између постојећих субјеката у међународној заједници. Прву групу односа образују државе и међународне организације, са све мањим сувереним одликама држава а све доминантнијим видовима прерастања међународних организација у самосталне, наддржавне субјекте са проширеним надлежностима. Најмоћније међународне организације све чешће арбитражу у унутардржавним приликама и вођењу тамошње политике. Другу групу хијерархијских односа чине паралелне или првој групи односа потчињене везе између држава и међународних организација на једној страни са недржавним субјектима, транснационалним компанијама и политичким покретима који стоје наспрам њих. Трећу, „најнижу“ групу, сачињавају односи свих ових структура са етничким и верским заједницама и другим колективитетима које на микро-плану стварају појединци својим интересним и вредносним удруживањем (Rosenau: 1990). Из снажне умрежености нових глобалних актера произлазе и њихови нови видови деловања који имају све израженији политички карактер у спољнополитичком и унутардржавном животу. “У ранијем „државоцентричном моделу“ то или није био случај, или - ако су се недржавни субјекти понекад и упуштали у политичку сферу - то су били ретки случајеви,

преседани. Транснационалне корпорације су пре једног века имале, пре свега, економску функцију у међународној привреди и трговини, док су невладине организације првенствено вршиле хуманитарне или социјалне активности. Обе улоге су се одвијале под строгим контролом суверених држава на чијој су територији оне деловале. Сада присуствујемо све већој и све директнијој партиципацији ових недржавних актера у хијерархијама политичке моћи. Заједно са класичним субјектима међународних односа, недржавни субјекти сада ступају у комплексну симбиозу и попримају улогу „капилара“ интегративних процеса између/центра и периферија међународног система, било као преносници динамичних конструктивних и деструктивних импулса, било као „везивно ткиво“ бројних видова односа између разноврсних субјеката. Приметна политизација алтернативних и нетериторијалних актера међународног живота, видљива у изменама њихове првобитне намене, претворила их је у својеврсне учеснике, «акционаре» у дифузији глобалне моћи.» (Гајић, 2016: 93-94)

Нови глобални актери врше преношење дела суверености у корист транснационалних корпорација, међународних финансијских организација, глобалног капитала и међународних организација. Читав процес штедро промовишу и пропагирају глобални медијски системи, глобалне и регионалне невладине организације, као и њихове испоставе на националном нивоу као њихова локална трансмисија. “Међународни актери такође доприносе делегитимизацији елите. Они не кажњавају елиту због кршења обећања датим бирачима, већ их напротив и охрабрију да то ураде. Међународна заједница кажњава владе због не испуњавања обавеза ММФ-у али није заинтересована да утврди до које мере политичари испуњавају обећања дата бирачима. То се дешава у истом контексту где је на делу тзв. економска десуверенизација држава где мултинационалне корпорације нагризају суверенитет држава способношћу мобилности свога капитала - инвестирањем и повлачењем капитала, али пре свега избегавањем плаћања пореза као основног прихода државе. (...) Економску сувереност државе угрожавају наднационалне организације којима она делегира део своје суверености прихватајући правила игре, транснационалне финансијске институције (ММФ, Светска банка), мултинационалне корпорације и глобализација светског тржишта и информационо-комуникационе технологије (интернет, сателитска телевизија...” (Орловић, 2008:111)

Као виљива последица ових процеса јавља се мањак спремности државе да се и даље носи са горућим проблемима. Институционално осакаћена, функционално блокирана, политички делегитимизована, идентитетски преобликована, дерегулисана, војно онеспособљена и економски осиромашена, држава је све склонија да призна своју капитулацију. "Какви год да су ти процеси, уз њих готово увек иде пад спремности државе да преузме одговорност за своју привреду, неспособност да обезбеди социјална давања и да образује младе, па чак и да обави функцију заштите својих грађана од тероризма и криминала. У најбољем случају, државе тај задатак данас деле са другим организацијама, а у најгорем га једноставно, не обављају." (Кревелд, 2012: 400)

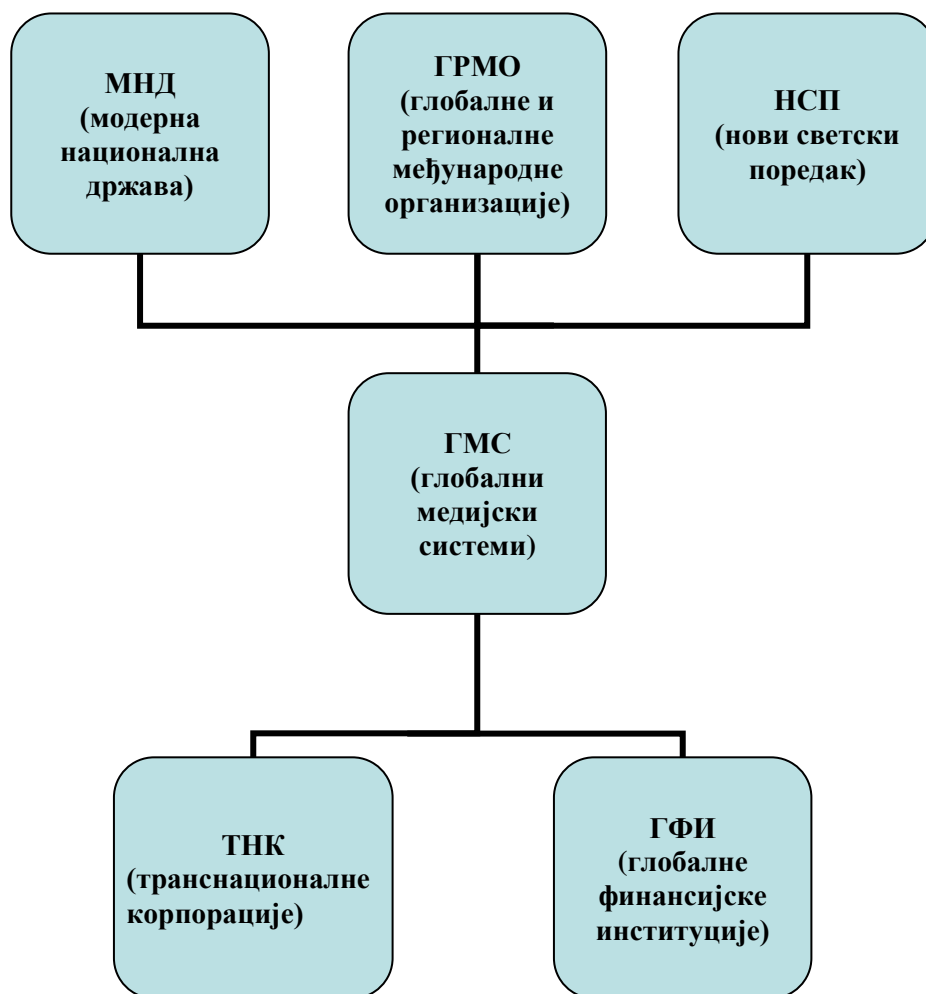

Гледани кроз призму геополитике описани процеси постају видљиви као планиране и веома ефикасне стратегије овладавања просторима којима су до недавно господариле суверене националне државе: тачније речено, они представљају вид геоекономске политике својеврсног навођења и присиљавања читавих региона и земаља да се "специјализују" за сиромаштво тако што се излажу процесима планске пауперизације и деиндустријализације која води ка успоравању па и заустављању њиховог друштвеног развоја. Уочене стратегије представљају неодвојиви део пројектованог циља *елита које глобализују* при настојању да за себе сачувају доминантну економску позицију, да за себе дугорочно обезбеде несметано и неправедно присвајање туђег рада и ресурса - једном речју, да очувају и ојачају властити монополски положај у глобализованој структури финансијске, економске, медијске, војне и геополитичке моћи. На делу је, дакле, својеврсна *геополитика сиромаштва* - реализација стратешког плана контроле економских токова кроз пропадања оних региона и нација који се понашају као геополитички опоненти моћних геополитичких сила и њихових савезника. Насупрот томе, веома је видљиво планско војнополитичко снажење и убрзан економски развој држава које су означене као *пивот државе* или *државе стожери*, а чији је задатак регионално очување и унапређење постојећег геополитичког поретка моћи у свету (Деспотовић, 2015: 39).

У понуђеној *шеми 1.* је на поједностављен али веома јасан начин приказана структура савремених међународних односа посредованих глобалним институцијама које су снажно подржане од стране светског финансијског капитала. Шема показује да су се нови глобални актери позиционирали као *кључни субјекти* који стварају не само *нови поредак моћи*, него и динамику односа унутар њега. При томе је модерна национална држава потпуно развлашћена и инструментализована и, у сегменту преосталих очуваних институционалних капацитета, стављена у функцију одржавања и развоја глобалног корпоративног сектора. Актуелни развој догађаја који се усмерава као доминацији *корпоративизма* на изненађујуће прецизан начин и готово профетски најавио је амерички председник Абрахам Линколн када је рекао: "Видим како надлази криза која ме плаши, због које стрепим за будућност своје земље... Корпорације су постављене на пиједестал, а долази доба корупције на високим нивоима када ће они који представљају финансијску моћ земље покушавати да продуже своју владавину користећи предрасуде људи све док се читаво богатство не нагомила у свега неколико руку, а република буде уништена." (Груп, 2012: 65)

У оквиру система глобалне моћи изузетно је важна и улога глобалних медијских система који код грађана стварају привид свестраног, пуралног и слободног јавног информисања. Глобалне *медијске мреже намећу перцепцију света у којој се сакрива стварна и суштинска власт нових глобалних актера оличена у транскорпорацијској и финансијској структури што нештедимце експлоатише све дисфункционалнији поредак модерне државе, док се све оптужбе и негативне одреднице приписују оним актерима које им још*

увек пружају отпор. Креирају се медијски симулакруми који наводе грађане да мисле да су *јавне политике* које су им видљиве у служби управо њихових интереса али и *јавног интереса* дефинисаног политичким и правним поретком њихових држава. О томе на врло убедљив начин сведочи и Џ. Груп када тврди: "Већина људи у модерном свету научена је да верује у стварност која не постоји, људи су научени да верују у не - стварност." (Груп, 2012: 26)

Шема 1. : **НОВИ ГЛОБАЛНИ АКТЕРИ**

Опасности које доноси *нови корпоративни поредак* леже у чињеници да корпорације немају никакву обавезу према државама на чијим територијама остварују своје активности. Корпорације не само да сматрају да не треба да плаћају порезе нити да се повинују државном правном претку, већ константно инсистирају на максималној дерегулацији. Оне одбијају да макар и на симболичан начин учествују у обавезама које државе имају према својим грађанима, а управо су грађани ти који су највеће жртве транскорпорацијског сектора било као њихови евентуални успосленици, било као потрошачи услуга и

производа, а највише као порески обвезници који намирују њихове незасите апетите. "За разлику од држава, мултинационалне корпорације нису морале да штите своје држављане, да им обезбеђују социјална давања, да штите границе, нити су имале суверену територију због које би бринуле. Ослобођене ових одговорности и ограничења, корпорације су могле да искористе економске прилике где год би им се оне указале..." (Кревелд, 2012: 377)

Негативне последице корпоративних активности по грађане нису биле само економско-финансијског карактера. Глобални политички експеримент који се врши на живом хуманом ткиву суров је и у својој "креативности". "Ни становништво, односно грађани државе нису остали без утицаја глобализације. Становништво је изложено разним ударима од етничког чишћења, хуманог пресељења, до апатрида, избеглица, интерно расељених лица до људи са двојним држављанством." (Орловић, 2008: 117) Још теже последице по грађанство наступиће у будућности, ако се ови мегатрендови наставе. "Они ће морати да на другом месту нађу упориште за свој економски статус, а у неким случајевима и физичку заштиту, или за њих вероватно неће бити будућности." (Кревелд, 2012: 406). Чак и Јагдиш Багвати, аутор који своју књигу посвећује одбрани глобализације, у поглављу које се бави мултинационалним корпорацијама није желео да прикрије погубни корпоративни утицај на земље и грађане у којима оне економски делују, посебно ако су те државе мале, сиромашне и политички лоше вођене. "Опасност да ће мале земље бити предмет великих корпорација већа је код малих и сиромашних народа са слабом управом. Морамо се суочити са чињеницом да политичари и бирократи тих земаља могу бити подмићени од стране корпорација са дубоким џепом које остварују изузетно велике профите на рачун земље домаћина." (Багвати, 2008: 279)

За огроман број грађана перспективе оваког развоја догађаја нису обећавајуће: будућност која стоји пред њима је суморна, а њихова егзистенцијална угроженост готово неумитна. Тешко да је постојеће трендове могуће добро разумети и објаснити ван контекста процеса снажног демографског пада и депопулације становништва то јест - метафорично речено - "застаревања човека" чија је суштина бивствовања сведена на привезак техничко-технолошког сектора у оквирима корпорацијског поробљавања. "Као што се то догађало и у прошлости када су се урушавала царства и настајале феудалне структуре, такав прелазак ће често значити губитак слободе јер ће они постати корисници услуга моћних и богатих појединаца или, што је у већини случајева вероватније, корпорација разних врста." (Багвати, 2008: 406)

Државе које су покушале да се супротставе израстању нове глобалне моћи врло брзо су биле изложене разним облицима политичких и економских санкција, па и војних интервенција. Неке међу њима су биле проглашене за тзв. *неуспешне или слабе државе*, а један број њих и за *одметничке државе*. Без обзира како су оне функционисале, колико су биле слабе и неуспешне или, пак, репресивне и самовољне у свом оглушавању о постојећи међународно-правни поредак, главни разлог за њихово дисквалификаторно одређење и

следствени третман био је одбијање ових држава да се прихвате новонастала глобална правила у којима владају крајње неравноправни односи. Због тога су ове државе биле изложене дуготрајној и отвореној политици која је намеравала да их баци на колена и примора да капитулирају, а која је имала је своју инспирацију у концепту тзв. *геополитике деструкције*. "Понекад су читави региони или пан-простори били изложени дејству геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика "пријатељске глобализације" и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (читати: пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања превеликог отпора, државе - субјекти оспоравања таквих "правила игре" егземпларно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, а на крају и мерама бруталне војне одмазде." (Деспотовић, 2015: 65)

Закључна разматрања

У временима када бројни изазови и кризе (неке нежељене, а неке плански генерисане) прете да разоре преостале државне капацитете, полако али неминовно учвршћује се и заокружена теоријска спознаја и на њој основан јасан политички став који увиђа потребу за обновом некадашње државне моћи и снаге њених институција, наравно прилагођене новим приликама. Тек након преживљеног искуства урушеног институционалног државног поретка јасније се може сагледати снажна потреба за *ефикасном националном државом*. Сазрева свест да није могуће прескакати, заобилазити или чак потпуно игнорисати *национални ниво безбедности* (Гаћиновић, 2012: 127)

Глобални изазови, ма какви и ма колико они били радикални и широко распрострањени, не могу се успешно решавати без пуних институционалних капацитета националне државе. "Национална држава је незамењива у нуђењу унутрашње сигурности, безбедности, осећања припадности и идентитета... Данас су можда више него раније потребне јаке и ефикасне државе са ограниченим делокругом неопходних функција." (Орловић, 2008: 121). Стога са правом истиче да глобалисти често заборављају "да је држава цивилизацијска тековина која се дуго и тешко рађала и обликовала и да јој треба наћи достојно место у новој глобалној прекомпозицији моћи и управљања." (Орловић, 2008: 116)

Један од оптимистичнијих у том погледу је и Давид Хелд, који *моделом космополитске демократије*, покушава да помири глобализацијске трендове и функционалну важност модерне државе (Хелд, 1997; 255). Хелдово виђење космополитске демократије испитује могућности преношења искустава савремене демократије и њених нормативних садржаја са националног, сувереног, на виши, глобални ниво, полазећи од тога да су претходни практични и теоријски транснационални процеси - пре свега они садржани у процесима глобализације – створили предуслове за овакав „подухват“ у теоријском и практичном смислу. Слично мисли и Хелдов следбеник, Данијел Аркибуђи: „Космополитски демократски „политички систем“ покривао би мрежу демократских форума од локалних

до глобаних, са различитим нивоима политичког ангажмана, којим би се „светски грађани“ укључили у процес одлучивања око питања од глобалног значаја, без обзира на политичку улогу коју они имају унутар држава.“(Митић, 2010: 97) Прилагођене конкретним околностима од којих би зависио и степен директности партиципације „светских грађана“, институционални ниво за свој циљ имао би остварење владавине права, политичку једнакост, глобалну социјалну правду, економску ефикасност и глобалну еколошку равнотежу (Archibugi, 2003: 8).

Ипак, на основу свега до сада изложеног, несклони смо да поверујемо да је могуће постићи *виталан и одржив компромис* између националних и транснационалних, глобалних актера. И то не из разлога што компромис сам по себи не би био могућ, већ због уверења да су *нови глобални актери, занети својим универзалним претензијама и убеђењима да им историја дува у једра*, неспремни на било какве уступке и узмицања. Ипак, увек постоји и друга страна, *која меру своје слободе и смисла може и мора да тражи у простору легитимне борбе за очување демократског поретка модерне националне државе и благостања њених грађана*.

Какве су, према томе, перспективе модерне националне државе у постсувереном, постдржавноцентричном свету? Упркос слабљењу и поткопавању вестфалске државе која покушава да се носи са последицама системске економске кризе и читавог низа других политичких и културно-идентитетских изазова, савремени токови показују да је улога националне државе и даље преовлађујућа и незаобилазна. Стварни дometи утицаја глобализације на умањење суверености сваким даном показују се преувеличаним. Чак и по питању економске глобализације - то јест повлачење контроле националних држава над економском политиком није пресудно смањено, нити је исчезло. „Кејнзијански модел државе благостања, те социјални договор између капитала и синдиката под покровитељством државе јесте у највећој мери урушен. Национална држава је била приморана да кроз различите врсте олакшица привуче себи међународне корпорације и њихове инвестиције (...) Међутим, степен инвестиција и обим међународне трговине нису, у ствари, ништа већи од оног који је био у 19 веку (мада јесу у порасту односу на период 1918-1990 који су карактерисали протекционизам и тржишна затварања): Упркос порасту трговине, светском економијом не доминирају мултинационалне корпорације, већ – државе. Чак две трећине средстава тих корпорација остаје у њиховим матичним државама, што значи да оне могу да буду подложне свим врстама контроле влада земаља у којима је њихово седиште. Да ли се та контрола ефикасно спроводи или не, посебно је питање. Осим тога, делатност већине компанија и даље није глобална, већ регионална.“ (Гајић, 2012: 234). Слична ситуација је и по питању ношења држава са политичким и културним изазовима где је утицај глобализације на идентитетско преобликовање ограниченог дometа и дубине. Мањак способности држава да се носе са силама сепаратизма и тероризма, нису никакав историјски новитет и њихов успех у тој борби зависи од јачине држава и снаге њених институција: што је држава моћнија, њена способност да се избори са оваквим

појавама показује се остваривом. Националним државама нешто је теже да изнађу решења се негативним еколошким токовима, односно са деградацијом животне средине, с обзиром да се ови проблеми протежу далеко преко националних граница. Но, и са овим проблемима се може тражити решење у међудржавним споразумима а не кроз десуверенизацију и изградњу глобалних, наднационалних структура.

Пре и изнад свега, национална држава може да доживи ревитализацију уколико се поново успостави прекинути однос између грађана и политичких елита, а све то под предусловом да се вођењу политике врате искреност и стварни идеали. А томе треба да претходи реafirмација базичних друштвених вредности и класичних мерила на којима су људска друштва опстајала вековима и миленијумима. Са оваквим „осуштињењем“ политичког живота, у другом кораку би дошло до уношења значајнијег полета у државне институције које би биле очишћење од отуђених елита, конформизма, квази-вредности и псеудо-легитимитета. Тек након тога могуће је започети институционалну ревитализацију која би на дужи рок могла да се изнова докаже као ефикасна и поврати пољуљано поверење, дарујући грађанима оно што је базично дужна да им прибави: безбедност, равноправност, друштвену правду и реално достижан степен здравствене, образовне и социјалне бригае. За остваривање позитивних резултата на свим овим пољима неопходно је додатно прилагодити институционалне механизме новим временима и новим изазовима, уз увођење иновативних видова организовања и обучавања кадрова, као и примењивања нових метода и технолошких приступа. При свему томе је, ипак, најважнији квалитетни људски фактор који има свест о заједници и неопходности придржавања њених вредности и циљева. Степен успешности државне ревитализације, наравно, зависи у значајној мери и од доступних ресурса и нивоа друштвеног богатства, што имплицира да ће веће и богатије националне државе лакше достићи степен институционалне ревитализације од слабих, сиромашних и драстично урушених држава. Но, то ће повлачити гравитирање и груписање слабих држава ка оним јачим и закључивања низа споразума и савеза где ће се заштитнички односи базирати на реалним потребама обе стране зарад остварења позитивних друштвених садржаја, а не реализације уских, монополистичких интереса и нихилистичко-утопијских фантазмагорија. Све то упућује на неопходност стварања ширих копросперитетних и безбедносних међудржавних заједница како би се постојећим изазовима одолело. Битна разлика у односу на протекле епохе је углавном та што је у савременом међузависном свету дошло до „геополитичког укрупњавања“ на регионалним нивоима, па ће се овакво стање пресликати и на међудржавне везе.

Да резимирамо: не само да је национална држава још увек могућа - она је данас потребнија него икада раније. Свет је ушао у фазу турбулентних односа, бремених многим проблемима који прете да уруше не само оно што је остало од државоцентричног поредка Модерне, него и елементарни егзистенцијални оквир милијарди грађана. Тим злоћудним процесима једино се може супротставити *умрежени поредак националних држава* који тек треба створити, уз битан предуслов у виду унутрашње редемократизације,

реинституционализације и релегитимизације њених базичних функција. У супротном, националне државе ће наставити да се уруштавају, а на развалинама онога што је некада био њихов поредак демократије и благостања, наставиће да ничу отуђене структуре глобалне моћи у којима царују монополи и приватни интереси.

ЛИТЕРАТУРА:

- Archibugi D., (2003) "Cosmopolitan Democracy", *Debating Cosmopolitics* (ed. Archibugi D.) Verso, London & New York, 2003
- Багвати Ј. (2008) *У одбрану глобализације*, С. гласник, Београд
- Бек У. (2001) *Ризично друштво*, Ф. Вишњић, Београд
- Винсент Е. (2009) *Теорије државе*, Службени гласник, Београд
- Гросувр А. (2014) *Париз, Берлин, Москва*, Фонд Добročинство, Нови Сад
- Гајић А. (2012), *Идеја светске државе*, Правни Факултет, Београд
- Гајић А. (2015) *У вртлогу транзиције*, ИЕС, Београд
- Гајић А. (2016), *Нови феудализам*, Конрас и ИЕС, Београд
- Груп Ц. (2012) *Корпоратизам*, Амирал бук, Београд
- Гаћиновић Р. (2012) *Безбедносна функција државе*, ИПС, Београд
- Деспотовић Љ. (2015) *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
- Ван Кревелд М. (2012) *Успон и пропадање државе*, ФБ, Београд
- Стојановић Ђ. Ђурић Ж. (2012) *Анатомија савремене државе*, ИПС, Београд
- Митић А. (2010) *Космополитска демократија као модел наднационалне демократије*, магистарска теза, Правни факултет, Ниш,
- Фукујама Ф. (2007) *Грађење државе*, Ф. Вишњић, Београд
- Павловић В. Стојиљковић З. (2008) зборник: *Савремена држава*, ФПН, Београд
- Rosenau James N., (1990) *Turbulence in World Politics, A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press
- Цирн М (2003) *Управљање са оне стране националне државе*, Ф. Вишњић, Београд
- Орловић С. (2008) „Држава у процесу глобализације“, Зборник *Савремена држава*, ФПН, Београд
- Хелд Д. (1997) *Демократија и глобални поредак*, Ф. Вишњић, Београд

LJUBISA DESPOTOVIC
INSTITUTE OF POLITICAL STUDIES – BELGRADE
ALEKSANDAR GAJIC
INSTITUTE OF EUROPEAN STUDIES – BELGRADE

MODERN STATE`S PERSPECTIVES IN POSTWESTPAHALIAN ORDER

Summary: *Polemics on the history and theory of the state have lately been focused onto the study of the demise of Westphalian, stato-centric order of Modernity that has started to take its place in the late 20-th Century. National state, its institutions and their functioning are today endangered by the consequences of processes of globalization that are realized through the intrusion of neoliberal policy standards. States are denied of their sovereignty, public policies and economic sustainability, while their basic security, identity and social policies are also threatened. This Paper analyses global power and international and domestic actors that are supporting this malignant policy, so as the possibilities of necessary countermeasures to carry out the successful revitalization of national state`s capacities.*

Key words: *state, Westphalian order, globalization, sovereignty, non-state actors, multinational corporations*